ДО МЕТОДОЛОГІЇ ВИОКРЕМЛЕННЯ ІСТОРИЧНИХ ФОРМ ІДЕНТИЧНОСТІ

Я. В. Любивий

д-р філос. наук, професор

Інституту філософії імені Г.С.Сковороди НАН України

м. Київ, Україна

Проблема ідентичності завжди була важливою для людини, однак у другій половині ХХ – початку ХХІ ст. у зв’язку з глобалізацією вона загострилася. Особливо значущим для ідентичності є способи її експлікації, формалізації, символізації та репрезентації для інших, зокрема вираження у мові, у тому числі й мові філософії, а також інтенціональне віднесення її до того чи іншого зрізу суспільних відносин. Ефективним способом дослідження ідентичності у цьому плані є виокремлення її історичних форм виходячи з певних методологічних позицій.

Серед системи методологічних підходів до зазначеної складної проблеми є насмперед поєднання принаймні двох концептів. По-перше, концепт ієрархічної будови біосоціальної природи людини. По-друге, припущення про те, що структура ієрархічної природи людини формувалася історично й проходила низку етапів від більш простих до більш складних форм.

Найглибиннішою основою ідентичності як такої є вихідна первинність у Всесвіті після Великого Вибуху базових фізичних та фізико-хімічних констант, завдяки яким будь-яка складна система здатна до самовідтворення та відносної стабільності, а також вихідна первинність антропного принципу, що передбачає існування Спостерігача. З часу становлення людини у ще доісторичний період первинною ідентичністю людини є генетично закріплена родова біосоціальна ідентичність як по роду матері, так і по роду батька. Така ідентичність починає формуватися й експлкуватися навколо первісних магічних практик. Із виникненням перших цивілізацій основою ідентифікацій стають етнічні, міфолого-релігійні та державні чинники та маркери.

У вісьовий час (К.Ясперс) виникає можливість вибору та конструювання ідентичностей. Це пов’язано з формуванням у відносно більш складному суспільстві здатності людини до активного викорестання рефлексії, що знайшло своє вираження у виникненні моралі як форми суспільної свідомості, а також – філософії з певною картиною світу як засобу онтологічного обгрунтування того чи іншого морального вибору. Крім того, як показник активного використання рефлексії є виникнення логіки, у якій відрефлексовується як гносеологічна, так і логічна істинність, а також монотеїстичних релігій, які неможливі без доктринального відокремлення істинної віри від неістинної й відрефлексовування кожним віруючим для самого себе справжнього шляху до єднання з Вищою Реальністю. Процесс становлення демократії у Стародавній Греції також передбачав взаємне рефлексивне визнання Іншого як рівноправної особистості.

Виникнення у вісьовий час перших зрілих форм монотеїстичних релігій – юдаїзму (біля VIII ст. до н.е.) та буддизму (біля VI-V ст. до н.е.) означало формування експлікованої, закріпленої у мові й відповідних практиках усвідомлених соціальних і духовних цінностей, навколо яких починає самоорганізовуватися нова ілентичність. Проте, духовно-ціннісні мотивації, як більш висока основа експлікації й символізації ідентичності, починають пронизувати й попередні форми ідентичності – магічні, міфологічні та ін.. Отже, вже у стародавні часи ідентичність стає складною, багатовимірною. При всій складності ідентичності в ній зберігається певне біосоціальне, а також ціннісне ядро, що забезпечує самозбереження індивіда та роду. Самозбереження роду означає, що деякі індивіди можуть приносити себе в жертву задля збереження популяції – і такий альтруїзм є загальною закономірністю не лише для людини, але й для популяцій вищих тварин. Зазначений альтруїзм запрограмований в коді ДНК та, імовірно, закладений ще в базових фізичних та фізико-хімічних константах Всесвіту з моменту Великого вибуху.

Суб’єктивно ядро ідентичності переживається як екзистенція та як пов’язана з нею трансценденція, що в конкретних культурно-історичних умовах може змінюватися, а часом змінюватися навіть кардинально. При кардинальних змінах соціальної парадигми у індивіда виникає криза ілентичності, фрустрація, що виражається у турботі про власне майбутнє та майбутнє сім’ї, роду, громади, етносу, країни, цивілізації, всього людства.

Поділ на класи та стани, що сформувався у Стародавньому світі, продовжувався і у Середні віки, тому формально суто соціальний аспект ідентичності залишався тим самим. Однак на відміну від Стародвнього світу, у Середні віки у багатьох більш розвинених країнах та регіонах зросла самоцінність людини як такої, що не могло не позначитися на ідентичності. У християнстві, ісламі люди вважалися рівними перед Богом, а в буддизмі, ведантизмі – рівними в можливості досягнення нірвани, самадхи тощо. Американська та Французька революції, а також доба індустралізму породили ідею та практику соціальної рівності громадян, що значною мірою реструктуризовало ідентичність. Всі або майже всі попередні історичні та історико-культурні напрацювання у формуванні та репрезентації ідентичності синтезуються у більш складну багатовимірну ієрархічну ідентичність, котра є ієрархією розвитку (на відміну від ієрархій пригнічення). Однак, доба Просвітництва, що супроводжувалася проникненням науки й подальшою секуляризацією у більшості сфер суспільства, редукувала й нівелювала у суспільній практиці реалізацію духовних вимірів ідентичності. Тому в добу Модерну відразу був закладений потенціал Постмодерну як реакція на зазначену редукцію Модерну, що явно зреалізувалося у суспільній свідомості у другій половині XX – початку XXI ст. ст. у вигляді постмодерністського світогляду, що не могло не відбитися на ідентичності.

У постіндустріальному суспільстві шляхом демасифікації долається атомізація індивідів попереднього масового індустріального суспільства із стандартизованою культурою; у виробництві та його науковому та інженерно-конструкторському забезпеченні зростає роль і

значення саобутної індивідуальності та її здатність творчо взаємодіяти з колегами та іншими громадянами. Ідентичність все більшою мірою починає тлумачитися у зв’язку з можливістю самореалізації особистостей у співтвочості з колегами, коли творчі задуми кожного із співробітників викликають зустрічну творчу активність колег. Найкращим чином співтворчість забезпечується у тих колективах, де колеги зосереджуються не лише на виконанні виробничого завдання, але й на організаційному самоменеджменті. Така командна робота можлива тоді, коли члени команди мають спільні екзистенційно вмотивовані життєві цінності.

Ідентичність є багатошаровою, вона формується паралельно на багатьох структурних рівнях особистості та соціальності – на фізіолого-генетичному, емоційному, включаючи й колективне переживання емоцій, когнітивно-ментальному, самісному, духовному. У соціальному та соціально-історичному аспектах ідентичність охоплює сімейно-родові, племенні, етнічні, регіональні, державні, глобальні виміри і охоплює різноманітні аспекти соціальної практики, що спираються на відповідні форми суспільної свідомості – політичну, моральну, правову, економічну, історичну, екологічну, наукову, естетичну, релігійну та філософську. Реалізується ідентичність за посередництвом різноманітних форм комунікації: внутрішного монологу (або діалогу), міжособистісній комунікації, груповій комунікації, інституціональній комунікації, включаючи обмін інформацією через відповідні ЗМІ, а особливо через найбільш сучасні засоби – інформаційні мережі, котрі у XXI ст. стають домінуючими.

В історичному плані в процесі розвитку цивілізації ідентичність стає все більш складною, орієнтованою на самовдосконалення самобутної індивідуальності у комунікації з іншими самобутніми індивідуальностями в процесі продуктивної співтворчості. Це сприяє становленню нових, більш гуманізованих форм суспільних відносин, в межах яких можуть воникати все більш прогресивні форми виробничих, наукових, науково-конструкторських та інших колективів. Так, Ф Лалу вважає, що в історії людства виникають все більш прогресивні види організацій, що будуються на певних парадигмах, які він умовно позначає різними кольорами: а) реактивна (інфрачервона) парадигма, властива первісному суспільству; б) імпульсивна (червона) парадигма, характерна для садівничого (доаграрного) суспільства; в) конформістська (жовта) парадигма, на якій будуються державні інститути, починаючи з перших держав IV-III тисячоліття до н.е., і закінчуючи сучасними державами; г) успішна, орієнтована на успіх (помаранчева) парадигма, характерна для капіталістичних виробничих підприємств та інноваційних, проектно-конструкторських фірм, що культивують меритократію; д) плюралістична (зелена) парадигма, на основі якої утворюються компанії, в яких домінують рівноправні відносини між співробітниками, ціннісно-орієнтована культура та мета, що надихає; метафорою таких компаній є родина; е) бірюзова парадигма, на котрій будуються компанії та суспільства майбутнього, для яких характерний самоменеджмент «знизу», що заснований на виробленні спільних екзистенційних цінностей, які резонують із цінностями глобальними, екологічно-планетарними та

загальнолюдськими [1, 41,43,45,54,64]. Відповідно до такої класифікації, запропонованій Ф.Лалу, можна прослідкувати історичний розвиток організаційно-виробничого аспекту формування ідентичності.

Ідентичність має багатоманітні історичні нашарування, проте повна її дієва структура має і аспекти проектування майбутнього, а у ході історичного розвитку це проектування набуває все більш помітних рис цілеспрямованого конструювання. Заміна технологічного пакету, що вже намітилася у вигляді тенденцій на середньострокову перспективу розвитку людства – відновлювальна енергетика, четверта промислова революція, 3-D принтінг, майже стовідсотковий електротранспорт, мале високотехнологічне місцеве виробництво, електронне урядування та електронний банкінг, масове запровадження основного доходу – призведе і до суттєвих соціальних змін [2]. У глобальному масштабі існуватимуть два основних взаємодоповняльних сектори виробництва, і, відповідно, сегменти суспільного життя. По-перше, транснаціональні корпорації, що контролюватимуть високооплачувану прикладну науку й захищатимуть через державні інституції свою інтелектуальну власність і, по-друге, мале масове місцеве високотехнологічне виробництво на місцевій відновлювальній енергетиці, що спиратиметься на мережеві інженерно-технологічні розробки, які за швидкістю впровадження цих інновацій і закріпленню авторських прав у системі Blockchain у реальному часі, чинитимуть відчутну конкуренцію «офіційній» прикладній науці. Ці два базові тренди виробництва та суспільного життя вже зараз впливають на зміну архітектури ідентичності у сучасному світі.

Прискорення історичної еволюції структури ідентичності, що відбувається останніми десятиліттями справляє потужний вплив на ядро ідентичності – екзистенцію людини, її світоглядне світовідчуття та світорозуміння. В умовах такого прискорення людина починає або інтенсивно самовдосконалюватися, або, якщо вона перебуває у стані бідності і їй не вистачає гуманітарних знань, життєвого досвіду та психологічних ресурсів, – зазнає фрустрації, кризи ідентичності. В цих обставинах людина у солідарній взаємодії з іншими людьми має не лише змінювати суспільні відносини, але й конструювати нову архітектуру власної ідентичності, зберігаючи при цьому її глибинне автентичне ядро.

Висновок

Застосування філософської методології дозволяє констатувати, що при зміні історичних форм архітектури ідентичності, в ній залишається відносно стабільне екзистенційне ядро. Передумови ідентичності з самого початку закладені у природі буття ще у вигляді фізичних та фізико-хімічних констант та їхнього рекурсивного відтворення у природних процесах як параметрів самоорганізації систем; у подальшій еволюції це закріплюється у коді ДНК, і, врешті-решт, реалізується у людській ідентичності та цінностях культури. До того ж ідентичність реалізує і проективну функцію в діяльності людини.

Література

1.Лалу Ф. Компанії майбутнього /Лалу Ф. – Харків, Клуб сімейного дозвілля, 2017. – 543 с.

2.Рифкин Дж. Третья промышленная революция. Как горизонтальные взаимодействия меняют энергетику, экономику и мир в целом / Рифкин Дж. – М.: Альпина нон-фикшн, 2018. – 410 с.